

addictive agent pernicious influence on their lives, to develop the ability to withstand internal and external factors that trigger the mechanism of addiction.

Key words: Internet addiction, addiction, social and psychological training, correctional program.

ОСОБЛИВОСТІ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ УЯВЛЕНЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ПРО ВЛАДНО-ПІДВЛАДНУ ВЗАЄМОДІЮ

I. В. Остапенко, м. Київ

Статтю присвячено аналізу особливостей використання проективної техніки “колаж” для візуалізації уявлень студентської молоді про владно-підвладну взаємодію. Розглянуто арт-терапевтичний та дослідницький підходи до інтерпретації візуальних образів у колажах. Запропоновано інтегральну інтерпретаційну схему візуальних репрезентацій, яка містить перелік опорних елементів та враховує особливості просторового розміщення зображень. Визначено специфіку застосування розробленої інтерпретаційної схеми для вивчення уявлень студентської молоді про владні режими (авторитаризм, лібералізм, демократія). Представлено аналіз результатів емпіричного дослідження візуалізації уявлень про владно-підвладну взаємодію в політичній картині світу студентської молоді. З’ясовано сутнісні характеристики та візуальні образи, що розкривають специфіку уявлень молоді про владні режими в площинах раціонального, емоційного та життєвого досвіду, творчої пізнавальної активності.

Ключові слова: проективна техніка, колаж, візуальний образ, інтерпретаційна схема, владні режими.

Проблема. В умовах інтенсивних перетворень, які відбуваються в українському суспільстві, особливого значення набувають розвиток і становлення демократичних цінностей у молоді. Реалізація цього завдання викликає потребу в більш детальному вивченні процесу політичної соціалізації, визначенні ролі та місця владно-підвладної взаємодії в політичній картині світу молоді. Розкриття специфіки політичної соціалізації молоді можливе завдяки вивченню її уявлень про владні режими. Традиційні номотетичні методи, які найчастіше використовують у таких дослідженнях, накладають певні обмеження на дослідників і повною мірою ускладнюють виявлення специфіки соціальних репрезентацій молоді. Тож виникає необхідність у пошуку таких дослідницьких інструментів, використання яких дало б змогу подолати наявні методичні труднощі. У зв’язку із цим увага дослідників прикута нині до ідеографічних методів, серед яких особливе місце належить проективним технікам. Діагностичний потенціал проективних методів і методик у цій сфері вивчено недостатньо, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Уявлення про владні режими ми розглядаємо як невід’ємну частину політичної картини світу студентської молоді. Саме тому при розробленні

концептуальних основ дослідження особливу увагу приділяли аналізу та уточненню ключових понять, серед яких насамперед поняття “образ світу”, “картина світу”, “політична картина світу”. Проведений аналіз дав змогу обґрунтувати теоретико-методологічні засади дослідження, за які було взято такі: положення про поняття “образ світу” як інтегральне смислове утворення, що репрезентує уявлення людини про навколишній світ, про себе та своє місце у світі (О. М. Леонт'єв); положення про провідну роль афективних компонентів “образу світу” в сприйманні суб'єктом навколишнього світу, з яким він вступає у взаємодію (Ф. Ю. Василюк); положення про “образ світу” як динамічне особистісне утворення і системотвірний компонент “картини світу” (С. Д. Смирнов); тривінева модель (поверховий пласт, семантичний пласт, інтегральний пласт) взаємодії особистості з реальністю (О. Ю. Артем'єва); положення про “картину світу” як семіосферу, індивідуально вибудовуваний і суб'єктивно значущий гіпертекст (О. Є. Сапогова); положення про “політичну картину світу” як інтегральну типологічну характеристику політичної культури особистості (І. В. Жадан); положення про функції (репрезентативну, інтерпретативну, впорядкувальну, орієнтувальну, регулятивну, інтегративну) “політичної картини світу” суб'єкта (О. М. Скнар); положення про дискурс як принциповий спосіб інтерпретації суб'єктом свого перебування, існування у світі, потенційну суб'єктну передумову здатності до інтерпретування (В. О. Васютинський, І. В. Жадан); положення про структурованість соціальних уявлень (С. Московічі).

Мета статті: визначити особливості візуалізації уявлень студентської молоді про владно-підвладну взаємодію.

В емпіричному дослідженні репрезентації уявлень молоді про владні режими (демократія, лібералізм, авторитаризм) ми використали проєктивну техніку “колаж”. Під час дослідження ми враховували досвід, накопичений психологами у сфері арт-терапії, де колаж застосовується і як психотерапевтична техніка, і як діагностичний інструмент.

Можливості використання проєктивної техніки “колаж” як психотерапевтичної техніки, яка дає змогу активізувати рефлексію клієнта та сприяє самостійному усвідомленню ним змісту власного внутрішнього світу, описано в працях О. Л. Вознесенської та Л. В. Мови [1]. Діагностичний потенціал застосування проєктивної техніки “колаж” детально розглянуто в роботах Л. Д. Лебедевої [2], О. М. Скнар і К. В. Ребрової [3].

Зосереджуючи увагу на діагностичних можливостях техніки “колаж”, психологи відмічають, що цей метод дає змогу прояснити особистісні переживання, визначити психологічний стан і дослідити певні аспекти життєвого досвіду людини, які проявляються в її візуальних репрезентаціях. При цьому, незалежно від форми використання цієї техніки (індивідуальна, групова), у психолога завжди залишається можливість

розгорнутого діалогу з клієнтом/клієнтами, що допомагає краще зрозуміти їхній внутрішній світ.

Оцінюючи діагностичні можливості проєктивної техніки “колаж”, представники арт-терапевтичного напрямку особливого значення надають опорним елементам, які й можуть бути покладені в основу інтерпретації отриманих результатів. До таких елементів психологи відносять: 1) вибір основи для створення колажу; 2) послідовність дій при створенні колажу; 3) ступінь упорядкованості візуальних зображень; 4) розташування вирізок і написів; 5) ступінь наповненості простору/наявність порожнин; 6) можливі виходи за межі основи колажу; 7) особисті тлумачення використаних образів/символів.

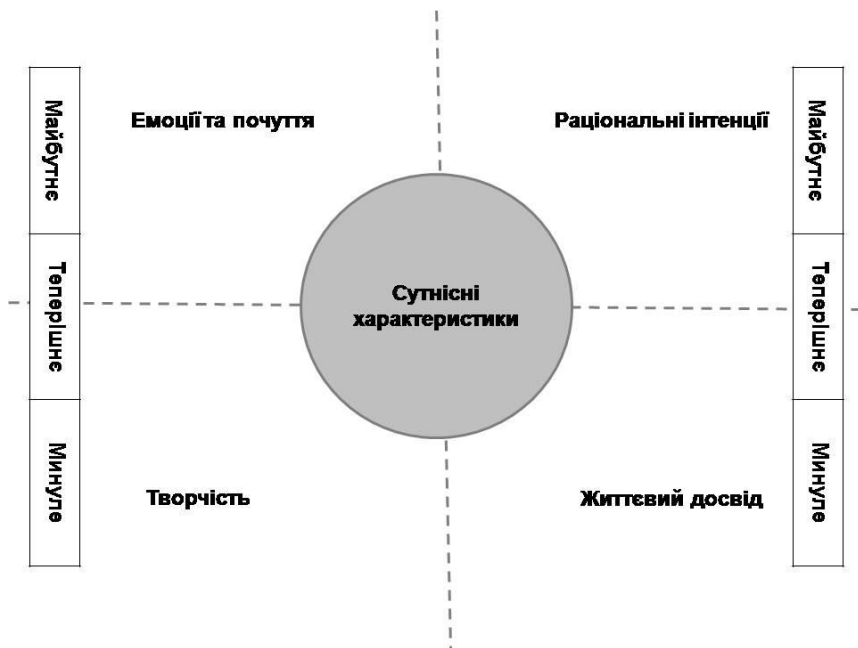
Важливим елементом аналізу та інтерпретації колажів є просторове розташування зображень, яке, на думку представників арт-терапевтичного напрямку, дає змогу визначити зв'язок використаних зображень і символів із часовою перспективою. У верхній частині колажу, звичайно, розташовуються зображення, пов'язані з планами на майбутнє; у нижній – ті, що містять у собі відбиток минулого; усередині композиції – зображення, які відображають актуальний психологічний стан і пов'язані з відчуттям себе в теперішньому часі [3].

У своєму дослідженні ми вважали доцільним застосувати проєктивну методик “Географія візуальних образів”, що пройшла апробацію під час прикладних психологічних досліджень [4]. В основу цієї методики також покладено техніку створення колажу. Однак порівняно з традиційними методиками, розробленими в межах арт-терапевтичного підходу, використання методики “Географія візуальних образів” дає певні переваги, пов'язані з процедурними та конструктивними особливостями даної методики.

У ході створення колажу обстежуваним пропонується підписати кожний візуальний образ, спробувати, так би мовити, надати зображенням первинного індивідуального значення. Завдяки цим особливостям методики у підсумку вдається не тільки отримати інтегральні колажі, а й ідентифікувати цінності, які репрезентують візуальні образи, використані обстежуваними. Крім того, робота за цією проєктивною методикою передбачає використання спеціальної інтерпретаційної схеми, розробленої О. П. Соснюком [4] на основі ідей А. Branthwaite і L. Toiati [5]. У межах нашого дослідження це дасть змогу з'ясувати специфіку вияву базових конструктів владно-підвладної взаємодії в політичній картині світу студентської молоді в площинах раціонального, емоційного та життєвого досвіду, творчої пізнавальної активності.

Інтерпретуючи колажі, ми спиралися на досвід представників арт-терапевтичного підходу. Ідеться передусім про врахування просторового розташування зображень як індикатора часової перспективи. Намагаючись поєднати досвід арт-терапевтів і психологів-дослідників, ми розро-

били інтегральну схему, яка бере до уваги їхні напрацювання у сфері ви-

користання цієї проєктивної техніки (рис.).

Рис. Базові елементи інтерпретації колажів

Описана методика разом з розробленою інтерпретаційною схемою була використана нами під час емпіричного дослідження уявлень студентської молоді про авторитаризм, лібералізм і демократію. Дослідження проводилося протягом 2013–2014 років серед студентів вищих навчальних закладів м. Києва, які навчаються за спеціальностями технічного, природничого та гуманітарного профілів. Загальний обсяг вибірки становив 220 осіб (123 – жіночої, 97 – чоловічої статі).

Попередній аналіз результатів дав змогу визначити особливості уявлень молоді про владні режими.

1. Авторитаризм. *Сутнісні характеристики:* необмежена влада однієї людини, жорсткий і тотальний контроль, цензура, обмеження свободи, ідолопоклонство; для візуалізації сутнісних характеристик здебільшого використовуються такі зображення: портрети історичних особистостей і сучасних політиків (Йосип Сталін, Адольф Гітлер, Олександр Лукашенко, Володимир Путін, Віктор Янукович, Кім Ір Сен, Мао Цзедун) та монархічні символи (корона, скіпетр, держава). *Раціональні*

інтенції: обмеження вибору, прав та свобод, примус, маніпулювання, демонстрація сили; для візуалізації найчастіше використовуються такі зображення: маріонетки, кулак, вказівні символи. *Життєвий досвід*: терор, політичні репресії, утиски, фальсифікації, пропаганда; зображення для візуалізації: людина в наморднику, розгін демонстрацій, фотографії ув'язнених політиків і громадських діячів. *Креатив, узагальнений попередній досвід*: тотальний контроль за творчою активністю, безвихідь, брак альтернатив, протести; зображення найчастіше для візуалізації використовуються такі: тупик, руки за колочим дротом, протестанти. *Емоції та почуття*: страх, ворожість, агресія, підкорення, спустошеність; зображення для візуалізації: агресивні люди, чорний птах, монстри, порожнеча, недосяжні зорі, праця рабів.

2. Лібералізм. *Сутнісні характеристики*: свобода, цінність особистості, гарантія прав і свобод людини, рівність можливостей, справедливість; зображення для візуалізації: птах у небі, розірвані кайдани, люди з розкинутими руками, люди, що взялися за руки навколо планети, Феміда, державні прапори (США, Великобританії, ЄС). *Раціональні інтенції*: воля, рівність, вільний ринок, толерантність, віротерпимість, індивідуалізм; зображення для візуалізації: статуя Свободи, терези із зображенням чоловіка і жінки (рівність), об'єднання релігійних символів/прапорів країн, гроші. *Життєвий досвід*: плюралізм думок, свобода слова, збагачення, гроші як найвища цінність, експлуатація, вседозволеність як стиль життя; зображення для візуалізації: різнобарвні людські постаті, людина, що кричить у складені рупором через руки, гроші, золоті зливки, розпуні люди. *Креатив, узагальнений попередній досвід*: особиста свобода у творчості, компромісне співіснування з іншими; зображення для візуалізації: розірвані пута, рукостискання, митці, які вирізняються серед натовпу. *Емоції і почуття*: солідарність, єднання з нацією, патріотизм, насолода від життя та свободи, захищеність, терпимість; зображення для візуалізації: об'єднані люди, люди з національною символікою, благополучна родина, представники сексуальних меншин, символ ООН.

3. Демократія. *Сутнісні характеристики*: рівність, консенсус, громадянське суспільство, справедливість; зображення для візуалізації: натовп (народ), державні прапори (США, ЄС), птах, рукостискання. *Раціональні інтенції*: законність, гласність, прозорість, чесність, єдність, можливість висловити протест (альтернативні погляди); зображення для візуалізації: суддівський молоточок, символи єднання, об'єднані спільною справою люди на площах. *Життєвий досвід*: свобода волевиявлення та вибору, об'єднання людей в інформаційному просторі; зображення для візуалізації: рупор; руки, що голосують; людина, що обирає один з можливих шляхів; символи соціальних мереж та інтернету. *Креатив, узагальнений попередній досвід*: вільний простір для творчості, самовизначення, індивідуальність; зображення для візуалізації: руки, що випускають пташку; люди, які мають можливість вільно знаходити відповіді на запитання.

Емоції та почуття: відчуття свободи, повага, довіра, рішучість, відповідальність, єдність, замученість; зображення для візуалізації: звільнення маріонетки, рукостискання, дитяча долонька в дорослій руці, родина, об'єднання людей у публічних місцях.

Висновки:

1. Проективна техніка “колаж” є ефективним і чутливим діагностичним інструментом для виявлення особливостей уявлень студентської молоді про владні режими.

2. Використання проективної техніки “колаж” дає змогу виявити специфіку репрезентації уявлень про владні режими в площині раціонального, емоційного та життєвого досвіду, творчої пізнавальної активності. Зазначені компоненти є неодмінною складовою інтерпретаційної схеми, яку можна використовувати для аналізу візуальних репрезентацій.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні особливостей вияву базових конструктів владно-підвладної взаємодії в політичній картині світу студентської молоді за допомогою проективної техніки “колаж” у поєднанні із психосемантичними методами.

Література

1. Вознесенська О. Л. Арт-терапія в роботі практичного психолога: Використання арт-технологій в освіті / О. Л. Вознесенська, Л. В. Мова. – К. : Шк. світ, 2007. – 120 с.
2. Лебедева Л. Д. Практика арт-терапії: підходи, діагностика, система занять / Л. Д. Лебедева. – СПб. : Речь, 2008. – 256 с.
3. Скар О. Н. Арт-техніка “Коллаж”: діагностический и терапевтический потенциал / О. Н. Скар, Е. В. Реброва // Простір арт-терапії : зб. наук. статей. – К., 2009.– Вип. 2(6). – С. 106 – 117.
4. Соснюк О. П. Психосемантична інтерпретація візуальних образів у прикладних дослідженнях / О. П. Соснюк // Наука і освіта. Темат. спецвипуск: “Когнітивні процеси та творчість”. 2012 – № 9. – С. 201 – 205.
5. Branthwaite A. An unusual approach to collage // Exploring projective techniques (Reassessing and developing current practice) / Alan Branthwaite, Luigi Toiati. – Barcelona (WorkShop ESOMAR), 2005.– P. 18 – 27.

Reference

1. Voznesenska, O. L. and Mova, L. V. (2007). *Art-terapiia v roboti praktychnoho psychologa: Vykorystannia art-tehnolohii v osviti* [Art-therapy at psychologist's work: Using art-technologies at education]. Kyiv: Shkilnyi svit (ukr).
2. Lebedeva, L. D. (2008). *Praktika art-terapii: podkhody, diagnostika, sistema zaniatii* [Art-therapy's practice: approaches, diagnostics, system of lessons]. St. Petersburg: Rech (rus).
3. Sknar, O. N. and Rebrova, K. V. (2009). Art-tekhnika “Kollazh”: Diagnosticheskii i terapeuticheskii potentsial [Art-technique “Collage”: Diagnostic and therapeutic potential]. *Prostir art-terapii* [Art-therapy's space], 2(6), 106-117 (rus).

4. Sosniuk, O. P. (2012). Psykhosemantychna interpretatsiia vizualnykh obraziv u prykladnykh doslidzhenniakh [Psychosemantic interpretation of the visual images in researches]. *Nauka i osvita* [Science and education], 9, 201-205 (ukr).
5. Branthwaite, A. and Toiati, L. (2005). An unusual approach to collage. In *Exploring projective techniques* (Reassessing and developing current practice) (pp. 18-27). Barcelona: Work Shop ESOMAR.

Остапенко И. В. Особенности визуализации представлений студенческой молодежи о властно-подвластном взаимодействии

Статья посвящена анализу особенностей использования проективной техники “коллаж” для визуализации представлений студенческой молодежи о властно-подвластном взаимодействии. Рассмотрены арт-терапевтический и исследовательский подходы к интерпретации визуальных образов в коллажах. Предложена интегральная интерпретационная схема визуальных репрезентаций, включающая перечень опорных элементов и учитывающая особенности пространственного расположения изображений. Определена специфика использования разработанной интерпретационной схемы для изучения представлений студенческой молодежи о режимах власти (авторитаризм, либерализм, демократия). Представлен анализ результатов эмпирического исследования визуализации представлений о властно-подвластном взаимодействии в политической картине мира студенческой молодежи. Выявлены существенные характеристики и визуальные образы, раскрывающие специфику представлений молодежи о режимах власти в сферах рационального, эмоционального и жизненного опыта, творческой познавательной активности.

Ключевые слова: проективная техника “коллаж”, визуальные образы, интерпретационная схема, режимы власти.

Ostapenko I. V. The features of visualization of student's youth dominant and subordinate interaction representations

Article is devoted to analysis of features of using of projective technique “collage” for visualization of student's youth dominant and subordinate interaction representations. There are considered art-therapeutic and research approaches to interpretation of visual images in collages. The integral interpretative scheme of visual representations, which includes basic elements' list is offered. The scheme takes into consideration space location of images. There are defined specifics of its use for studying of representations of student's youth about political power regimes (authoritarianism, liberalism and democracy). Empirical research results of visualization of student's youth dominant and subordinate interaction representations in a political picture of the world are presented. There are defined essence characteristics and visual images, which reveal specific of youth' political power regimes representations in such spheres as rational, emotional and life experience, creative and cognitive activity.

Key words: projective technique “collage”, visual images, interpretative scheme, political power regimes.